

SUSANNA LEONARD

MARIE
CURIE-
SKLODOWSKA
a sila snívať

*Životný príbeh výnimočnej osobnosti
svetovej vedy*

IKAR

SUSANNA LEONARD

MARIE
CURIE-
-SKLODOWSKA
a sila snívať

Preložila Zuzana Guldanová

IKAR

Susanna Leonard
MADAME CURIE UND DIE KRAFT ZU TRÄUMEN

Copyright © by Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin.
Published in 2020 by Ullstein Taschenbuch Verlag
Translation © 2023 by Zuzana Guldanová
Slovak edition © 2023 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-8798-3

*„Človek musí premeniť život na sen
a sen na skutočnosť.“*

MARIE CURIE-SKŁODOWSKA

Osoby

Maria, Maňa, Sklodowska	madam Marie Curie
Wladislaw Sklodowski	jej otec
Žofia	jej najstaršia sestra
Broňa	jej staršia sestra
Jozef	jej starší brat
Helena, Hela	jej staršia sestra
Jozef	jej bratanec
Pierre Curie	jej manžel
Irène Curie	jej staršia dcéra
Frédéric Joliot	jej zať
Eve Curie	jej mladšia dcéra
Katarína Antonovová*	Evina priateľka
Kazimír Dulski	Mariin švagor
monsieur Lamotte	Mariin nápadník
Kazimír Żorawski	Mariin milý
Jeanne*	Mariina spolužiačka
Paul Langevin	asistent Pierra Curieho
Ťupča	Mariina učiteľka
madam Sikorska	riaditeľka školy
Witold Romocki	žiak Mariinho otca

Jean Perrin	priateľ a sused Curieovcov
Henri Becquerel	fyzik
Gabriel Lippmann	Mariin profesor na Sorbonne
Jadwiga Szczawinska	učiteľka, bojovníčka za práva žien

osoby označené * sú vymyslené

I

Nezábudky
na bielom hodvábe

DOJČA

Sceaux pri Paríži 8. októbra 1926

Je príjemný deň, na strome sa nepohne ani lístok. Drozd na cintorínskom múre spieva svoju večernú pieseň, kde-si mrnčí dieťa. Tieni cyprusov sú také dlhé, že siahajú takmer k múru, tieň rododendronu zacláňa celý hrob. Stojí pri ňom drobná sivovlasá žena – na čiernych šatách má oblečený ľahký plášť, na hlave čierny taftový klobúk.

„Veru máme šťastie, Pierre,“ zamrmle. „Nevieš si predstaviť, aká príjemná jeseň je tento rok. Októbrové slnko priam pohládza dušu.“ Okolo bledých úst jej pohráva unavený úsmev. „Irène a Frédéric si na svoj veľký deň nemohli vybrať vhodnejší čas.“

Krík ju ukrýva pred pohľadmi návštevníkov, môže si rozprávať, čo chce, nikto prekvapene nemraští čelo. Biele cyklámeny na hrobe v tieni rododendronu dostali sivastý nádych, zato žlté ružičky pred náhrobkom sa priam rozžiarili, keď sa k nim cez kríky predral lúč slnka. Dieťa ešte stále mrnčí. Aký má tenučký hlások, myslí si žena, isto je veľmi maličké.

V baze zrazu čosi zašuští, zašuchoce, akoby za náhrobky niekto vylial vedro vody, vzápätí sa húština za-

chveje rozčvirikaným krdľom vrabcov. Vtrhli tam ako víchor, červené a žlté jesenné lístie lieta na všetky strany. Žena nakloní hlavu, chvíľu počúva šantenie nezbedných operencov.

Priletí motýľ, znesie sa nad hrob, posadí sa na ružový ker pri náhrobku. „Žltáčik,“ hlesne žena. „Žltáčik v októbri, to by sa ti páčilo, Pierre!“

Motýľ lieta z kvetu na kvet, chvíľu sa vznáša pred menami na náhrobku, napokon si sadne na posledné dve číslice letopočtu úmrtia za posledným menom. Žena sa mu prizerá, díva sa na číslice, v spomienkach sa vracia k tomu roku, k tomu hroznému dňu, k tej strašnej hodine. Žiaľ jej zovrie hrdlo.

No netrvá to dlho, drobná postava sa rýchlo otrasie, narovná, dvakrát zatlieska. Čvirikanie ustane, v baze čosi zašuchoce, zašramotí, vrabčí krdel' sa premiestni na cintorínsky múr. Len žltáčik si pokojne sedí na letopočte úmrtia, kmitá krídelkami.

„Už zajtra,“ povie žena v čiernom, zhlboka sa nadýchne. „Už zajtra, Pierre. Naša staršia sa vydáva, a ty nebudeš pri tom.“ Slová jej zamrú na perách, z úst jej vyjde ston, ledva šepká: „Ach, čo by som len dala za to, keby bolo všetko inak.“

Znova vzdychne, potom sa rozhovorí - o skromných prípravách na svadbu, o malej oslave, ktorú naplánovala na dnešný večer, o tom, že Irène svojmu „veľkému dňu“ zrejme neprikladá takú dôležitosť ako ona, jej matka. Najprv šeptom, potom hlasnejšie, sa napokon rozhovorí aj o nastávajúcom zaťovi.

„Monsieur Frédéric Joliot,“ naťahuje slabiky, akoby to bolo čudné meno neznámeho chemického prvku -

objavil ho nejaký konkurent, o ktorého existencii sama pochybuje. „*Frédéric*. Som zvedavá, či monsieur Joliota niekedy oslovím krstným menom. A možno mu raz budem aj tykať.“

Nakloní hlavu, akoby načúvala. „Ja viem, Pierre, ty sa smeješ, ale mne to naozaj nepadne ľahko. Veď ten mladík mi berie moju najšikovnejšiu asistentku!“ Namrzene mávne rukou. „Aspoň v laboratóriu ťa Irène sčasti nahradila. Navyše je ten Joliot akýsi...“ zmlkne, pokrčí plecom, hľadá správny výraz, „... nevážny.“

Na druhej strane musí priznať, že *Frédéric* Joliot pristupuje k práci s plnou vážnosťou. „Za Irène určite v ničom nezaostáva, ten chlapec je v práci hotový uragán, nesmierne otvorená hlava,“ mrmle žena.

Z neďalekého kostola zaznie hlahol zvonov, vzdychne si. „Už je pol siedmej? Som zvedavá, či sa tí dvaja aspoň dnes dostanú včas z ústavu. Čudovala by som sa, keby stihli vlastnú oslavu.“

Žltáčik sa zodvihne z letopočtu úmrtia, odletí v ústrety sadajúcemu súmraku. Drozd na múre stále spieva, len dieťa prestalo plakať. Žena v čiernom nežne zamrmle niečo na rozlúčku, obráti sa, z jednej strany má cyprus, z druhej rododendron, vykročí cestičkou vedúcou na hlavný chodník.

Kráča k hlavnej bráne, nenáhli sa. Elektrická drožka, ktorá ju priviezla, a odvezie ju naspäť do Sceaux, má prísť o trištvrte na sedem. Ľudia z cintorína odišli, ani nie o pol hodiny zapadne slnko.

Predstava, že v jej byte na Quai de Béthune sa dnes zide spoločnosť, sa jej vôbec nepáči, ľudí sa skôr stráni. Prví hostia sa už určite dostavili. Veď Eve sa o všetko

postará, upokojuje sama seba, s vďačnosťou myslí na mladšiu dcéru. Na Eve sa dá spoľahnúť, vždy.

Zrazu niekto zavolá jej meno. „Dobrý večer, madam Curie!“ Pri hrobe s honosným náhrobkom, na ktorom sa týči veľký mramorový anjel, na ňu kýva akási žena. „Ako sa máte, *madame le professeur*?“ Je to vdova po nedávno zosnulom starostovi Sceaux. „Irène sa zajtra vydáva, však? Marguerite mi to práve povedala!“

Marguerite je najmladšia dcéra vdovy. Sedí na lavičke tri kroky od otcovho hrobu, dojčí novorodeniato. Napoly ju zakrýva stéla s mramorovou bustou Victora Huga ovenčená kvetmi a kovaná ohrádka.

„Presne tak.“ Madam Curie zastane pri pomníku. „Sobáš je o desiatej na radnici v štvrtom obvode. No žiadna svadobná hostina sa nekoná, mladí majú priveľa práce v ústave. Dnes večer to trocha oslávime.“ Keď to inak nejde, dodá v duchu.

Marguerite na ňu zakýva, naznačí jej, aby sa prišla pozrieť na dieťa. Madam Curie prejde popri hrobe spisovateľa, nakloní sa k dojčiacej matke, zadíva sa na bábätko. Marguerite opatrne odhrnie vlnený sveter, ktorým si prikryla prsník a hlavku dcérky. V ružovej tváričke dieťaťa sa zračí nekonečná spokojnosť.

„Nie je nádherná?“ šepká Marguerite.

„To teda je,“ madam Curie prikývne, na prísnej tvári sa jej mihne úsmev. Pohľad jej sklzáne na lavičku, mladá matka má vedľa seba položený zviazaný rukopis – výskum *fotoelektrického efektu* Alberta Einsteina. Madam Curie pozná názov i obsah práce – Marguerite študovala u nej na Sorbonne, ona viedla výskum nadanej mladej ženy.

„Druhého novembra mám obhajobu,“ povie mladá matka, keď zbadá pohľad madam Curie.

„Viem.“ Vzpriami sa. „Nerobte si starosti, všetko dobre dopadne.“ Ešte raz pozrie na názov dizertačnej práce, spomenie si na Alberta Einsteina, spriaznenú dušu, duchovného brata. S akou láskou sa staral o ňu i o jej deti, keď sa od nej odvrátil celý svet, keď ju všetci odsúdili.

„Škoda, že sa toho nedožil ocko.“ Marguerite smutne pozrie na otcov náhrobok. „Najprv bol proti tomu, aby som študovala, ale neskôr, keď videl moje študijné úspechy, od pýchy sa priam nadúval.“ Tíško sa zasmieje, zotrie si slzu.

„Za to, že to naša Marguerite dotiahla tak ďaleko, vďačí len vám, *madame le professeur*.“ Vdova starostu pristúpi k madam Curie, vďačne a s dojatím jej pozrie do vážnej bledej tváre. „Bez vášho príkladu by na to nikdy nenabrala odvahu.“ Položí jej ruku na rameno. „Viete vôbec, aké požehnanie ste priniesli mladým ženám vo Francúzsku?“

Madam Curie v rozpakoch nevie, čo na to povedať, len sa usmeje, nadýchne sa, chce sa rozlúčiť. „*Maman* má pravdu, *madame le professeur*,“ ozve sa opäť mladá žena. „Mnoho žien z mojej generácie sa odvážilo vykročiť na vedeckú dráhu len vďaka tomu, že ste im vyšliapali cestičku. Obdivujú vás všetky kolegyne, ktoré poznám. No pre vás muselo byť nesmierne ťažké vybojovať si miesto medzi pánmi tvorstva, však?“

„Páni tvorstva,“ zamrmle madam Curie. No úsmev, ktorý sa jej mihne v tvári, je neveselý.

„Čítala som, že zamladi ste prišli z Poľska študovať do Paríža na Sorbonnu,“ poznamená Margueritina matka. „Celkom sama, bez rodiny, isto to pre vás nebolo ľahké.“

Madam Curie cíti úprimný záujem oboch žien, rada by im porozprávala, aké to vtedy bolo. „Nie,“ potichu odvetí, „naozaj to nebolo ľahké.“

Pohľad jej sklízne na spiace dojča, no v duchu vidí svojho nebohého muža. Kde by dnes bola bez Pierra? Kde by bola, keby pri nej nestál v rozhodujúcich rokoch?

„Pravdupovediac, keď sa obzriem do minulosti, občas sa mi zdá, že to bol zázrak, ale...“ Obráti sa k Margueritinej matke. „Ale ani v začiatkoch som v Paríži nebola úplne sama. Žila tu moja staršia sestra Broňa s manželom, prvé mesiace som bývala u nich.“

„Ale kto bol vzorom pre vás, kým ste sa pustili na takú nezvyčajnú, trnistú cestu?“ Marguerite vytiahne z rukáva bielu hodvábnu šatku s modrou výšivkou, vytiahne bábätku prsník z ústočiek, z pier mu zotrie kvapku mlieka, potom utrie bradavku. „Aj vy ste isto mali vzor, *madame le professeur*, však?“

„Vlastne ani neviem,“ s povzdychom pokrčí plecami, otázka ju zaskočila. „Obdivovala som madam Sikorskú, riaditeľku mojej prvej školy. Aj priateľku Jadwigu, mala sotva osemnásť, keď sa zapojila do boja za práva nás žien. Prirodzene, veľkým vzorom mi bola aj teta Maria Rogowska - bola celkom iná ako ženy, s ktorými som sa ako dieťa stretla. Nosila nohavice, fajčila a namiesto toho, aby doma varila a vychovávala deti, založila továreň na výrobu nábytku. Veru, o dráhe prírodovedkyne som zrejme začala snívať najmä vďaka nej.“

„Lenže snívať o niečom je jedno, a aj si sen splniť, druhé,“ vyhlási Margueritina matka. Vezme dcéru spiace dojča, aby si mohla pozapínať šaty a sveter.

„To je pravda, madam. Na to, aby človek sníval, potrebuje inšpiráciu, obraznosť, fantáziu, no na to, aby si vysnívaný sen splnil, musí mať obrovskú energiu a silu. Ako vravím, keď sa obzriem do minulosti, občas sama nechápem...“

Slová jej uviaznu v hrdle, pohľad jej sklízne na hodvábnu šatku, ktorú si Marguerite rozprestrela na kolená a začala ju skladať – je na nej vyšitá mandala z nezábudiek. Stisne jej srdce, pri pohľade na belasé nezábudky má pocit, akoby sa jej v hrudi otvorilo okno do iného života, do iných čias.

„Dovolíte?“ Načiahne sa za šatkou, mladá žena jej ju podá. Madam Curie cíti medzi prstami hodváb, nevie sa vynadávať na krásne vyšité modré kvietky. „Nezábudky na bielom hodvábe,“ zamrmle, pokrúti hlavou, akoby neverila vlastným očiам. Už to nie je len vyšívaná hodvábna šatka, z hĺbky spomienok sa zrazu vynára živý obraz. V duchu vidí triedu, sestru Helenu, priateľku Kašu, nejakého muža v uniforme a učiteľku, slečnu Ťupalskú.

„Vyšívala ju moja najmladšia sestra, darovala mi ju, keď sa mi narodila dcérka.“ Mladá matka zdvihne rukopis dizertačnej práce. „Posaďte sa k nám, *madame le professeur*. Veľmi sa teším, že sme sa stretli.“

So šatkou v ruke, zahĺbená do spomienok, posadí sa k bývalej študentke. Jej matka so spiacim dojčaťom v náručí si prisadne. „Prepáčte,“ vzdychne si, „ale pohľad na tú šatku vo mne vyvolal spomienky na detstvo vo Varšave, na školu.“

„Prosím, porozprávajte nám o tom, madam,“ prosíka Marguerite. „O škole, o riaditeľke, o vašej statočnej tete Marii, o tom, ako sa vám podarilo splniť si sen, prosím.“

Madam Curie sa pozrie doprava i doľava, v tvárach oboch žien sa zračí obdiv i záujem – privádza ju to do rozpakov, váha. Zvyčajne si nevšíma obdiv, nedôveruje prejavom záujmu. Navyše sa jej ťažko hovorí o osobných veciach.

„Všetci máme nejaký príbeh,“ napokon povie s pohľadom upretým na výšivku. „Len či je aj taký dôležitý, ako si myslíme?“

„Akože, *madame le professeur!*“ Marguerite namietne, sprisahanecky ukáže na bábätko v matkinom náručí. „Mám dcérku, pre ňu je môj príbeh dôležitý! A keby nebolo vás, *madame le professeur*, aj život jej matky by sa vyvíjal inak. Azda by som bez vás začala študovať?“ Zodvihne rukopis s výskumom Einsteinovho fotoelektrického javu. „Myslíte, že by som napísala dizertačnú prácu, keby nie vás?“

Madam Curie je v rozpakoch, nevie, čo na to povedať. V duchu vidí odvážnu, nonšalantnú tetu Mariu, na okamih sa jej zdá, že cíti aj dym z jej cigarety. Oboma rukami zdvihne vyšívanú hodvábnu šatku ako nejakú krehkú vzácnosť, zrazu vidí pred sebou matku i staršiu sestru Žofiu – akoby sa s nimi rozlúčila len včera.

„Máte pravdu, Marguerite, naše životné príbehy sú ako molekuly. Ak ich zahrejeme, dajú sa do pohybu, rozhýbu aj ostatné častice. Ak nás zahreje a rozhýbe príbeh iného človeka, aj náš vlastný život môže nabrať iný smer.“

Vráti šatku mladej matke. „Vaša krásna šatka ma nesmierne dojala, Marguerite. Veľmi podobnú raz moja sestra Helena darovala našej mamičke.“ Oči jej zvlhnú, v bledej tvári sa objaví zasnený výraz. „Volala ma Ma-

ňa,“ hlas jej znežnie. „Všetci ma tak volali,“ skloní hlavu. „Ale pri pohľade na modré kvietky sa mi nezjavila len spomienka na matku. Mala som pocit, akoby som sa znova vrátila do školských lavíc.“

„Máte na mysli nejaký konkrétny zážitok, *madame le professeur?*“ spýta sa starostova vdova.

„Veľmi konkrétny.“ Madam Curie sa oprie, ruky zloží do lona, zrak uprie na kyticu, ktorú Margueritina matka vložila do medenej vázy na manželovom hrobe – jarabina a biele chryzantémy. „Myslím, že som bola v tretej alebo vo štvrtej triede.“ Z veľkého kvetu akoby sa na ňu usmievala matkina tvár. Usiluje sa predýchať smútok, ktorý sa jej pri spomienke na matku zmocňuje, znova sa zhlboka nadýchne, rozhovorí sa.

„Viete, *mesdames*, obaja rodičia boli učitelia, preto som spočiatku ani neuvažovala, že by som sa mohla stať niečím iným. Tuším som odjakživa chcela byť učiteľkou. Chodili sme do jednej triedy so sestrou Helenou, dnes ju voláme Hela. To ona vtedy vyšívala tie nezábudky.“

„A splnilo sa vám to, *madame le professeur.*“ Marguerite sa k nej nakloní, dotkne sa jej pleca. „Stali ste sa mojou učiteľkou.“

„Áno, máte pravdu.“ Madam Curie sa usmeje, akoby jej to ešte nikdy nezišlo na um, akoby ju to potešilo. „Viete, *mesdames,*“ pokračuje, „tú časť Poľska, kde som vyrastala, obsadili Rusi. Ženy tam nemali šancu na vyššie vzdelanie. Veď my Poliaci sme sa v škole ani nesmeli zhovárať materinským jazykom. Božechráň, aby niektorý z učiteľov učil po poľsky! Tí, čo sa napriek prísnemu zákazu odvážili, a nebolo ich málo, riskovali, že najlepšie roky života zmárnia v pracovnom tábore na Sibíri...“

IVANOV

Varšava zima 1875

Ťupča rozprávala, dvadsať dievčat jej viselo na perách. Správne sa volala slečna Ťupalská, ale dievčence jej dali prezývku. Učiteľka hovorila po poľsky – o poľských kráľoch, vojvodcoch, o poľských víťazstvách i o vzbúrencoch.

Maňa sa s obdivom dívala na drobnú, korpulentnú ženu so širokou tvárou a hrubými črtami, ktorá trónila za katedrou. Nasávala každé slovo, dejepis sa jej zdal azda ešte zaujímavejší ako matematika. Učiteľka sem-tam ukázala na niektoré z dievčat, niečo sa spýtala. Po poľsky. A vyvolané dievča sa postavilo, po poľsky odpovedalo.

Vonku za veľkými oknami snežilo – stromy, chodníky a trávniky v Saskej záhrade, ktorá susedila s malou súkromnou školou, už boli celé biele. Dvadsať dievčat sústredene načúvalo o poľských dejinách, v triede vládlo ticho. Vedomie, že porušujú zákaz – zhovárajú sa po poľsky, ešte k tomu o poľských dejinách –, žiačky a učiteľku stmelilo, pripadali si ako skupinka sprisahancov.